

HISTORIE BEGRAAFPLAATS RIJNHOF LEIDEN UITGEBREIDE VERSIE

Rhijnhof, een begraafplaats met een rijke historie

Oorspronkelijk is Rhijnhof een landgoed (ook wel buitenplaats of lustbos genoemd) dat behoort bij de statige buitenplaats Rhijnhof. Tot op de dag van vandaag staat het 18de eeuwse [Huize Rhijnhof](#) te pronken aan de Oude Rhijnhofweg, recht tegenover de oorspronkelijke ingang van de begraafplaats. De hoofdas van het oude gedeelte van de begraafplaats was ooit de hoofdlaan van de zogenaamde overtuin van de buitenplaats.

In één rechte lijn loopt de lange laan vanaf het hart van het huis over de Rhijnhofweg naar de rotonde, waar vroeger de begrafenisstoets met paard en al kon keren. De laan voert langs de grillig gevormde vijver. Rondom liggen kronkelpaadjes in de 18de eeuwse Engelse landschapsstijl. Wie daar loopt, stapt in de voetsporen van de rijke bewoners, die de buitenplaats veelal alleen zomers bewoonden. Men ontvlucht de stad waar het warm en benauwd is. De grachten zijn een open riool en de stank is soms ondraaglijk. Buiten langs de Rijn is het beter toeven, voor wie het zich kan veroorloven.

Dit gedeelte van de begraafplaats wordt niet voor niets aangeduid als Buitenplaats.

Van steenplaats tot buitenplaats

Voordat Rhijnhof een buitenplaats wordt, is op deze strategische plek aan de Oude Rijn een steenplaats in bedrijf. Naast het hoofdgebouw staan de kleine huisjes van de arbeiders, die in de steenbakkerij werkzaam zijn. In 1679 koopt Nicolaas van Campen, schepen van de stad Leiden, het huis met bijbehorende grote boomgaard, visserij en vinkerij. Hij maakt het tot een echte buitenplaats.

Voor de opeenvolgende eigenaren is Rhijnhof een buitenverblijf op het platteland, omgeven door parkachtige tuinen. Het is een tweede huis voor in de zomermaanden. Van september tot april woont men in de stad, waar dan van alles te beleven valt. Rond mei trekken rijke burgers zich terug op het platteland op hun buiten.

Huize Rhijnhof krijgt zijn huidige aanzien in 1775. De toenmalige eigenaar Hendrik Sandijk was een Amsterdamse koopman. Hij laat het huis ingrijpend verbouwen. De uit Berlijn afkomstige architect Johann Samuel Creutz ontwerpt

een neoclassicistische symmetrische voorgevel met indrukwekkende Korinthische zuilen aan weerskanten van de ingang. Tegenwoordig is Huize Rhijnhof een Rijksmonument; het wordt particulier bewoond en is niet toegankelijk.

Van buitenplaats tot begraafplaats

In 1635 breekt er in Leiden een pestepidemie uit, waarbij veel slachtoffers vallen. Er is niet genoeg ruimte om hen te begraven in en rondom de kerken, zoals toen gebruikelijk was. In allerijl worden nieuwe begraafplaatsen ingericht op de bolwerken bestemd voor eenvoudige Leidenaren.

De meer gefortuneerde burgers blijft men in de kerken begraven, totdat dat uit oogpunt van hygiëne verboden wordt. In 1813 wordt begraafplaats Groenesteg op het Nieuwe Bolwerk in gebruik genomen als laatste rustplaats voor de "meer gedistingeerde classe" van Leiden.

Door een enorme bevolkingsgroei raken de begraafplaatsen op de bolwerken aan het einde van de 19de eeuw overvol. De Hervormde Gemeente Leiden gaat naarstig op zoek naar een geschikte locatie buiten de bebouwde kom om een nieuwe begraafplaats in te richten. De keuze valt op Rhijnhof.

Het Leidsch Dagblad schrijft in 1908: "Met bange vreeze werd het tijdstip tegemoet gezien, waarop de buitenplaats van wijle meester Coenraad Cock zou worden verkocht. Toch maakt het huis bij het Haagsche Schouw aan het water gelegen zoodanig effect met de omgeving, dat een slooping dier terreinen ook door de wandelende en fietsende Leidenaars met leedwezen zou worden aanschouwd... Te boven zijn wij echter deze vrees! Al is de bestemming die eraan zal worden gegeven een sinistere, dat het huis en het geboomte blijven is ons al voldoende. De Hervormde Gemeente van Leiden heeft het gekocht om deze plaats in te richten tot een begraafplaats."

Een begraafplaats voor alle klassen

De Hervormde Gemeente koopt het herenhuis, het koetshuis, de oranjerie en de landerijen. De vertrekken van het herenhuis worden ingericht als aula, ontvangstruimte en wachtzalen. In het koetshuis wordt later de administratie gevestigd. Andere bijgebouwen dienen als dienstruimte en als opslag voor materiaal en materieel.

Het terrein van de voormalige overtuin wordt opgehoogd om dienst te gaan doen als begraafplaats. Het was in die tijd een rangen- en standenmaatschappij en er

waren aparte begraafplaatsen voor verschillende klassen. De Groenesteeg is voor de welgestelden, de begraafplaats op het Herenbolwerk voor de armen. Met de komst van Rhijnhof verandert dit. Rhijnhof is van meet af aan bestemd als laatste rustplaats voor alle Leidenaren ongeacht hun afkomst of vermogen.

Toch wordt ook Rhijnhof ingedeeld naar Klassen en zijn er 'Eigen Graven' voor de rijken en 'Huurgraven' voor de minder bedeelden. De meest prestigieuze graven met hun indrukwekkende monumenten liggen bij de Rotonde, die is aangelegd tussen 1911-1920. De overledenen worden hier niet ter aarde besteld in zandgraven, maar bijgezet in grafkelders.

De eerste begrafenis

Op 24 mei 1910 vindt de eerste begrafenis plaats van de 21-jarige militair Frederik Sehr. De belangstelling is enorm. Het Leidsch Dagblad schrijft: "Tot die groote belangstelling werkten nog andere omstandigheden mee dan het feit alleen, dat deze doode de eerste was die deze aarde tot doodenakker wijdde".

Sehr is namelijk bij de Doelenkazerne met een foeragewagen in de gracht gevallen toen zijn paarden op hol sloegen. Hoewel omstanders hem en zijn paarden onmiddellijk uit het water redden, sterft hij enige dagen later alsnog aan de gevolgen van tyfus, waarmee hij besmet is geraakt door het vervuilde grachtenwater dat hij heeft binnengekregen.

Deze bizarre doodsoorzaak wekt zoveel medeleven, dat men massaal naar de eerste begrafenis op Rhijnhof komt.

Uitbreidingen

Vanaf de opening in 1910 wordt de begraafplaats gestaag, stukje bij beetje uitgebreid. De nieuwere delen krijgen een efficiënte rechthoekige vakindeling en zijn als zodanig nog steeds herkenbaar. Er is ook aandacht voor nieuwe bomen en struiken, die niet zelden afkomstig zijn van de andere begraafplaatsen aan de Herenpoort of de Groenesteeg. Populieren, treurwilgen en meidoornstruiken krijgen een goede herbestemming op Rhijnhof. Gekapt hout wordt als hak- en brandhout verkocht aan particulieren.

Rhijnhof tijdens de Tweede Wereldoorlog

In 1939 vordert het Ministerie van Oorlog de Oranjerie voor de inkwartiering van Nederlandse militairen bij de mobilisatie. Later wordt het grote huis door de Duitse bezetter geconfisqueerd. Rhijnhof ligt op een strategisch belangrijke positie,

nabij de brug aan de Haagsche Schouw en de autoweg Amsterdam-Den Haag en onder de rook van het wegens de oorlogsdreiging nieuw aangelegde vliegveld Valkenburg.

In de omgeving van Rhijnhof vinden in de meidagen van 1940 dan ook hevige gevechten plaats tussen Duitse en Nederlandse eenheden. Er worden zelfs parachutes in de bomen van de begraafplaats gesignaleerd. Die eerste oorlogsdagen kan er enige tijd niet op Rhijnhof begraven worden. Als noodmaatregel worden tien overledenen tijdelijk op de Groenesteeg ter aarde besteld. Zodra de situatie weer veilig is, worden de stoffelijke overschotten naar Rhijnhof overgebracht en krijgen de overledenen eindelijk hun laatste rustplaats.

Ook in september 1944, ten tijde van de Spoorwegstaking, is de situatie zo grimmig dat overledenen eerst op de Groenesteeg en pas een aantal dagen later op Rhijnhof worden begraven.

Hout op de bon

Al meteen in mei 1940 voerden de Duitsers de zogenaamde distributie in. Allerlei artikelen gingen op de bon. Zo ook hout. Later in de oorlog wordt bovendien veel hout door de Duitsers gevorderd. Dit betekent dat het bomenbestand op Rhijnhof gedurende de oorlogsjaren behoorlijk wordt uitgedund. In januari 1945 is er nog maar zo weinig hout beschikbaar dat er zelfs onvoldoende grafkisten vervaardigd kunnen worden. Op een gegeven moment gaat men kisten gebruiken met een scharnierende bodem. Boven het graf klapt de bodem open en zo wordt de overledene zonder omhulsel in het graf bijgezet. De kist kan vervolgens opnieuw worden gebruikt.

Oorlogsslachtoffers

Op Rhijnhof zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog veel slachtoffers begraven. Het betreft zowel "oorlogsslachtoffers" als "slachtoffers van de oorlog", die geregistreerd zijn door de Oorlogsgravenstichting. Veel graven zijn in het verleden geruimd.

Tegenwoordig hebben de meeste gemeenten een eigen Consul met als taak het waarborgen van de instandhouding en het onderhoud van de oorlogsgraven binnen de gemeente. De directeur van begraafplaats Rhijnhof is q.q. Consul voor de Oorlogsgraven van de Gemeente Leiden.

Oorlogsslachtoffers zijn burgers en militairen die in de strijd met de vijand of door hun handelingen of houding tegenover de vijand het leven hebben verloren. Hiertoe worden ook mensen gerekend die tijdens de door de vijand opgelegde internering of vervolging overleden zijn.

Mensen die zijn omgekomen door oorlogsgeweld zoals een beschieting of bombardement, maar ook de mensen die de oorlog overleefd hebben en hun ervaringen altijd met zich hebben meedragen worden omschreven als Slachtoffer van de oorlog.

Op dit moment zijn er op Rhijnhof nog 8 officiële oorlogsgraven te vinden en wel van: Henri Flu; Frans Willem Kusters; Theodorus Hendricus Neijs; Louis Neuteboom; Jan Hendrik Pel; Theophile Talboo; Johannes de Vries en Hubertus van der Waals. Klik op hun namen voor meer informatie over hen op de website van de Oorlogsgravenstichting.

Naoorlogse wederopbouw

Na de oorlog staat alles in het teken van de wederopbouw. Ook Rhijnhof richt de blik op de toekomst. Als de begraafplaats wil voldoen aan de eisen van de nieuwe tijd moet de capaciteit worden uitgebreid en zijn modernisering noodzakelijk. Al in december 1945 worden veel nieuwe eerste en tweede klasse eigen zandgraven aangelegd.

De bestaande inrit wordt verbeterd en er komt nog een tweede inrit bij. April 1956 wordt een nieuwe aula in gebruik genomen. De koepelkamer van het grote huis is te klein geworden en gaat dienst doen als wachtzaal. De nieuwe aula wordt gesitueerd in een aanbouw rechts van het hoofdgebouw. Daar is ook plaats voor een pijporgel met elektrisch speelmechaniek, afkomstig van de begraafplaats aan de Kerkhoflaan in Den Haag. Omdat steeds meer mensen beschikken over een auto wordt in 1961 ook een parkeerterrein aangelegd.

Een katholiek gedeelte

Leiden heeft bij de Zijlpoort een eigen rooms-katholieke begraafplaats. In de 60-ger jaren gaan er stemmen op om deze begraafplaats te sluiten vanwege ruimtegebrek en om redenen van volksgezondheid.

Er wordt voor de katholieken gezocht naar adequate begraafruimte binnen Leiden. In 1966 is Rhijnhof na een gemeentelijke herindeling op Leids grondgebied komen te liggen. Tot die tijd behoorde Rhijnhof tot de Gemeente

Oegstgeest. Als algemene begraafplaats voor Leiden is Rhijnhof dus de aangewezen plek om ruimte te creëren voor een apart katholiek gedeelte. Daarin werd vanaf 1969 voorzien. Eerst als voorlopige voorziening, maar na een forse uitbreiding wijdt deken L.G.A. van Noort in 1974 een geheel nieuw katholiek gedeelte in. Tot op de dag van vandaag vinden katholieken hier een laatste rustplaats ook al bleef de Zijlpoort uiteindelijk toch open.

De Tuin van Mien Ruys

In de opeenvolgende grotere en kleinere uitbreidingen is de zogenaamde Tuin van Mien Ruys vermeldenswaard. In 1982 wordt een substantiële uitbreiding gerealiseerd naar ontwerp van de bekende landschapsarchitecte Mien Ruys. Van de gemeente Leiden wordt hiervoor een stuk grond van 22.900 m² aangekocht.

Met deze uitbreiding zou tot 2002 voldoende ruimte zijn voor het begraven van de Leidse overledenen. Dit nieuwe gedeelte van Rhijnhof is uitdrukkelijk bestemd voor graven van alle gezindten met eigen familiegraven en algemene graven. Mien Ruys wil intimiteit creëren door relatief kleine grafvelden te omsluiten met hoge, dichte hagen. Er zijn banken om op te rusten en de overledenen te gedenken.

Ruys is o.a. bekend om haar toepassing van spoorbielzen. Dat sloeg enorm aan. In menige Nederlandse tuin uit de zestiger en zeventiger jaren zijn bielzen verwerkt. Ook op Rhijnhof zijn ze toegepast door 'Bielzen-Mien', zoals haar bijnaam luidt.

Een crematorium

Vanaf de jaren 60 stijgt het aantal mensen dat kiest voor cremeren in plaats van begraven gestaag. De eerste geluiden over een eigen crematorium in Leiden dateren uit 1965. Het zal nog tot 1991 duren voordat de Stichting Crematorium Leiden op het terrein van Begraafplaats Rhijnhof een crematorium opent met een aula en een koffiekamer.

Tegelijkertijd wordt de hoofdingang verplaatst van de Rhijnhofweg naar de Laan te Rhijnhof en komt er aan die zijde ook een kantoor, waarin de administratie haar werk kan doen. Aan de Rhijnhofweg wordt een apart dienstgebouw neergezet met een kantine en douches voor het buitenpersoneel en ruimtes voor opslag van materiaal en materieel.

Het grote huis, het koetshuis, de oranjerie en het tuinmanshuis hebben geen functie meer voor de begraafplaats en worden verkocht. Huize Rhijnhof wordt

tegenwoordig particulier bewoond en in de andere bijgebouwen zijn appartementen gekomen.

In 2012 wordt het crematorium overgenomen door de Coöperatie Dela. Het oude crematorium is inmiddels vervangen door een geheel nieuw complex met een uitvaartcentrum, 24-uurskamers, twee aula's (de Jan Steen Aula en de Boerhaave Aula) en twee koffiekamers. Oktober 2017 is de fraaie nieuwbouw met een compleet arsenaal aan uitvaart faciliteiten feestelijk in gebruik genomen.

Op Rhijnhof bestaat aldus een situatie, waarbij crematorium en begraafplaats afzonderlijk worden geëxploiteerd. De begraafplaats valt onder de verantwoordelijkheid van Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof (SBBR); het crematorium onder die van Coöperatie Dela. Tussen beide organisaties bestaat een nauwe samenwerking. De faciliteiten worden zowel bij crematies als bij begrafenissen gebruikt.

Rhijnhof, dierbare plek in het groen

Eind vorige eeuw voorziet men een sterftegolf bij het naderende overlijden van de babyboom-generatie. Men vreest een groot gebrek aan graven. Een forse uitbreiding van Rhijnhof wordt nodig geacht. In 1996 valt de keuze op de Heidemij (tegenwoordig Arcadis) om samen met Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten vorm te geven aan de uitbreiding, waarbij met name Lia Copijn zich wijdt aan de landschappelijke aspecten. In opeenvolgende stappen wordt een Masterplan "Rhijnhof dierbare plek in het groen" gemaakt, waarvan de voltooiing meer dan twee decennia in beslag zal nemen. Voor de uitvoering van de eerste fasen wordt o.a. een stuk grond tussen Rijksweg 44 en de begraafplaats aangekocht van Rijkswaterstaat.

Urnenmuur

Lia Copijn ontwerpt een meterslange orangerode houten urnenmuur. Het is een monumentale architectonische slangenmuur, die tevens dienst doet als scheiding met de A44 die aan deze zijde langs de begraafplaats loopt. Rhijnhof kreeg daarmee een voor Nederland unieke mogelijkheid voor het bijzetten van 600 asurnen.

Rouwsteiger

Ook wordt een rouwsteiger aangelegd voor de aankomst van een rouwstoet over water. Het is een service die past bij het waterrijke Leiden, waar menig inwoner een eigen bootje heeft.

Veldheim met keldergraven en een islamitisch gedeelte

Het meest ingrijpende onderdeel van het Masterplan is een uitbreiding van de begraafplaats met maar liefst 3,5 hectare. Hiervoor moet het naastgelegen volkstuintencomplex Veldheim het veld ruimen. De naam voor het nieuwe gedeelte herinnert hier nog aan.

Op Veldheim zijn 838 kelders geplaatst met ruimte voor 4190 overledenen, mede voor het begraven van slachtoffers in geval van calamiteiten. Ook is een islamitisch gedeelte ingericht voor overleden moslims. De graven zijn richting Mekka georiënteerd en er zijn een watervoorziening en een gebedstafel aanwezig. De begrafenis kan indien gewenst plaatsvinden binnen 36 uur.

De landschappelijke aanleg van Veldheim met o.a. twee grote vijvers en een gebogen padenstructuur spiegelt als het ware het oude gedeelte Buitenplaats. De oude hoofdlaan is doorgetrokken naar het nieuwe gedeelte. Als in de toekomst de bomen volgroeid zijn, vormt deze laan een magistrale verbinding van oud naar nieuw.

Een nieuw poortgebouw

In 2005 wordt de entree van Rhijnhof verrijkt met een nieuw Poortgebouw naar ontwerp van architect R. Knappers van VVKH architecten. De noodzakelijke uitbreiding van het kantoorgedeelte is ingepast in een fraaie entreepartij met een klokkentoren, een pergola en een poort. De elementen zijn met elkaar verbonden door een 'zwevend' dak van beton en een Engelse tuinmuur van gestapelde leien.

Bijzondere klokken

De klokken in de klokkentoren zijn afkomstig uit het oude stadhuis van Leiden. Na de stadhuisbrand in 1929 hangen ze lange tijd in de Gereformeerde Zuiderkerk aan de Lammenschansweg. De Gereformeerde Kerk Leiden stelt de klokken vervolgens beschikbaar voor begrafenisplechtigheden op Rhijnhof. Ze worden geluid bij het binnenkomen van een rouwstoet.

Theehuis Veldheim ([link naar pagina](#))

In 2014 krijgt Rhijnhof een theehuis. Het is een sfeervol gebouwtje van glas, beton, aluminium en cortenstaal naar ontwerp van architect R. Knappers, die bijna tien jaar eerder ook tekende voor het Poortgebouw. Nabestaanden en gasten die wachten op de aankomst van de rouwstoet kunnen hier terecht voor een hapje en een drankje.

In het Theehuis vindt de bezoeker ook alle informatiefolders van Rhijnhof. Elke zes weken organiseert het Nabestaandencafé themabijeenkomsten in Theehuis Veldheim. Onder professionele begeleiding komen lotgenoten bij elkaar om ervaringen te delen over wat verlies van een naaste met je doet.

Sterretjesveld en Vergeet-me-niet Kinderhofje

Er bestaat een bijzondere band tussen Rhijnhof en het LUMC en het Alrijne Ziekenhuis. Als zeer vroeg geboren kindjes jonger dan 24 weken levenloos ter wereld komen, worden ze meestal aan het ziekenhuis afgestaan. Het ziekenhuis draagt vervolgens zorg voor de crematie of de begrafenis op Rhijnhof, afhankelijk van de wens van de ouders. In het Vergeet-me-niet kinderhofje worden kindjes begraven. In het Sterretjesveld wordt de as bijgezet na een crematie. Rhijnhof stelt deze dienstverlening kosteloos beschikbaar. In en bij de hofjes zijn kunstwerken geplaatst. In het Sterretjesveld staat het natuurstenen *Sterrenlint* van beeldhouwer Marianne van de Heuvel met daarop de tekst “flonker, flonker kleine ster, zo dichtbij en ook zo ver ...”.

De crematie of begrafenis gebeurt anoniem. Soms hebben ouders toch behoefte aan een naamsvermelding. Daarom heeft Rhijnhof kunstenaar Hadas Lieber opdracht gegeven om voor beide hofjes een herinneringsmonument te ontwerpen, waarop ouders de naam van hun kindje kunnen laten aanbrengen.

Meer weten

Wilt u meer weten over de geschiedenis van buitenplaats en begraafplaats Rhijnhof? Op het kantoor van de begraafplaats en in Theehuis Veldheim liggen een drietal boeken om gratis mee te nemen:

E. Lock, Rhijnhof, Van Buitenplaats tot Begraafplaats (Leiden 1998

G. Theelen, Rhijnhof. Van buitenplaats tot begraafplaats, (Leiden 2005).

F. Boersma, 100 jaar Rhijnhof 1910 - 2010, (Leiden 2010).